

ПЕРЕХІД ВІД ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ДО ДОШКІЛЛЯ

ПОСІБНИК

2020

УДК 32-05 (78)

III24

За загальною редакцією:

Кукуруза Ганна Володимирівна, Софій Наталія Зіновіївна

Авторський колектив:

Торба А.О., Близнюк О.О., Балух А.П., Міщук Т.М. Найда Ю.М., Заєркова Н.В.

ПЕРЕХІД ВІД ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ДО ДОШКІЛЛЯ

У посібнику представлено досвід організації та реалізації програми переходу, отриманий у співпраці команд раннього втручання, батьків, представників закладів дошкільної освіти, управлінців, експертів Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

Багато рекомендацій, запропонованих у цьому посібнику, були випробувані на практиці центрами раннього втручання і дошкільними установами — учасниками проекту, що реалізовувався протягом 2017–2020 років Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Благодійним фондом «Інститут раннього втручання» (м. Харків) та Реабілітаційним центром «Джерело» (м. Львів) за підтримки програми «Раннє дитинство» Фонду відкритого суспільства (Лондон) і Міністерства освіти і науки України.

ISBN 987-568-7289-73-1

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Alberts A., Johnson J., Lewis M., Raff K., Roberts K., Walter P. Molecular biology of the cell, — 5th ed. — J. Wiley & Sons, 2008.

Flint J., Racaniello V. R., Rall G. F., Skalka A. M., Enquist L. W. Principles of virology, — 4th edition. — ASM Press, 2015.

Hickman C. P., Jr., Roberts L. S., Larson A. Integrated principles of zoology, — 11th ed. — McGraw-Hill Higher Education. — 2001.

Mader S. S., Windelspecht M. Essentials of biology, — 5th ed. — McGraw-Hill Education, 2018.

Mader S. S., Windelspecht M. Human biology. — 15th ed. — McGraw-Hill Education, 2018.

Nelson D., Cox M. Lehninger Principles of Biochemistry, — 6th ed. — W. H. Freeman, 2012.

Pierce B. Genetics. A conceptual approach, — 5th ed. — W. H. Freeman, 2013.

Urry L., Cain M., Wasserman S., Minorsky P., Reece J. Campbell Biology, — 11th ed. — Pearson Higher Education, 2016.

При підготовці посібника було використано також матеріали із періодичних наукових видань.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- КМУ — Кабінет Міністрів України
- РВ — Раннє втручання
- РДР — Ранній дитячий розвиток
- ІПР — Індивідуальний план розвитку
- ІРЦ — Інклюзивно-ресурсний центр
- ЗДО — Заклад дошкільної освіти
- МОНУ — Міністерство освіти і науки України
- ООН — Організація Об'єднаних Націй

Передмова 5

Вступ 17

РОЗДІЛ

ПЕРЕХІДНІ ПЕРІОДИ В ЖИТТІ ДИТИНИ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Принципи ефективного перехідного процесу 23

Керівництво з успішного перехідного процесу 23

Що можуть відчувати діти, батьки і педагоги
під час перехідного періоду 23

Оцінювання переходу 23

РОЗДІЛ

ПРОГРАМА ПЕРЕХОДУ ЯК ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ЕТАП ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ

Основні завдання послуг раннього втручання 23

Принципи послуг раннього втручання 23

Планування програми переходу як послуга раннього втручання 23

Роль інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ)
та їхня ефективна комунікація з центрами раннього втручання 23

Оцінювання ефективності програми переходу 23

Кейси: практичні приклади 23

РОЗДІЛ

ПРОГРАМА ПЕРЕХОДУ ЯК ЧАСТИНА ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Основні завдання послуг раннього втручання 23

Ключові партнери в процесі переходу 23

Планування, орієнтоване на дитину 23

Кроки для дошкільних установ 23

Процес переходу з турботою про сім'ю 23

Планування плавного переходу 23

Роль спостережень у здійсненні ефективного перехідного процесу 23

ДОДАТКИ

Додаток 1. Кейси 23

Додаток 2. Витяг з портфоліо 23

Додаток 3. План програми переходу 23

Додаток 4. Окремі позиції з індивідуальної програми розвитку,
пов'язані з переходом 23

■ ВСТУП

Перехідні періоди у житті кожної людини завжди пов'язані зі змінами. Одні з них зумовлюють радісні емоції, інші супроводжуються хвилюванням, неспокоєм, невизначеністю. Під час цих змін люди відчувають потребу у підтримці з боку рідних, друзів та інших осіб. Насамперед це стосується дітей, які вперше йдуть у дитячий садок чи до школи. Перед ними постає безліч запитань, зокрема: Як мене приймуть? Чи матиму я друзів? Як ставитимуться до мене вихователі чи вчителі? Чи будуть вони враховувати мої вподобання, інтереси, інші особливості?

Ці питання хвилюють усіх дітей без винятку, але найбільше вони хвилюють батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Плавний і ефективний перехід дітей до дитячого садка залежить від готовності всіх працівників — вихователів, фахівців, інших працівників — розвивати позитивні відносини і загальні підходи до забезпечення стабільності для всіх дітей, які можуть переходити до дитячого садка з дому чи з іншої установи, наприклад, із центрів раннього втручання.

Сьогодні в Україні відбуваються реформи, що охоплюють усю систему надання допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами, зокрема дітей з порушеннями розвитку.

Тривалий час медична концепція інвалідності домінувала й «диктувала» свої принципи надання допомоги сім'ям, які зіткнулися з діагнозом дитини і проблемами в її розвитку. Традиційна модель надання допомоги, побудована на медичній моделі, передбачала «лікування дитини», «корекцію дефекту», «доведення дитини до норми розвитку» та виключення її зі спільноти в разі, якщо ці завдання не вдавалося вирішити. Фактично суспільство виключало тих, хто не міг відповідати середньостатистичним стандартам, і часто діти з порушеннями розвитку опинялися в інтернатних установах. За даними статистики, понад 80 % дітей у будинках дитини — це діти з порушеннями розвитку¹. Поширеною була практика, коли батькам під час народження дитини з порушеннями розвитку пропонували відмовитися від неї безпосередньо в пологовому будинку.

¹ Альтернативний звіт дотримання Україною вимог Конвенції ООН про права дитини протягом 2011–2018 рр.

У традиційній моделі основним адресатом/одержувачем допомоги була дитина. Навіть якщо вона зростала в сім'ї, батьки залишалися поза полем зору фахівців, не одержували підтримки і тих необхідних знань, які допомагали б родині вирішувати безліч складних питань, пов'язаних із розвитком і вихованням дитини з порушеннями розвитку, з організацією та забезпеченням якості життя сім'ї. Тим самим не тільки дитина, а й родина виявлялися виключеними з суспільства.

В ієрархічній моделі взаємодії фахівців та батьків, коли за фахівцями закріплено роль єдино можливих експертів, безцінна інформація і експертні знання батьків про своїх дітей, пріоритети та потреби своєї сім'ї залишалися незатребуваними, а іноді й знехтуваними.

Нині Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері захисту дітей, зокрема дітей з особливими потребами. Це насамперед Конвенція ООН про права дитини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, інші документи, які вимагають, щоб в основі всіх процесів у державі, в тому числі і в організації допомоги дітям з порушеннями розвитку, лежало дотримання і забезпечення прав дитини, передусім її право жити і виховуватися в сім'ї, бути включеною в суспільство, а також право сім'ї одержувати необхідну для цього підтримку.

Із 2000-х років в Україні почала розвиватися послуга раннього втручання, заснована на біопсихосоціалній моделі інвалідності, що створила нову парадигму в наданні допомоги сім'ям, які виховують дітей з порушеннями розвитку, змістила акцент на поліпшення якості щоденного життя сім'ї, розвиток можливостей дитини, її самостійності і підвищення якості участі в житті родини, суспільства.

Послуга раннього втручання — це комплексна послуга, яку між-дисциплінарна команда фахівців надає сім'ї, що виховує дитину з порушеннями розвитку або ризиком їх виникнення від народження до трьох повних років. Ця послуга зорієнтована на пріоритети і цінності сім'ї, допомагає розвитку дитини, нарощуванню батьківських ресурсів, поліпшенню якості життя та соціальної інклюзії дитини і сім'ї.

Невід'ємною частиною/етапом надання послуги раннього втручання є **спеціально організована програма переходу**, яка завершує послугу та забезпечує плавний перехід родини з дитиною, яка має порушення розвитку, з послуги раннього втручання до закладу дошкільної освіти або інших програм та установ.

Звісно, програма переходу має плануватися і здійснюватися не лише у центрі раннього втручання, а й у закладі дошкільної освіти, куди переходить дитина.

Варто нагадати, що заклади дошкільної освіти почали впроваджувати інклюзивне навчання ще у 2015 році². Після прийняття у 2017 році нового Закону України «Про освіту» відбулися додаткові зміни в організації діяльності інклюзивних груп³.

У батьків, педагогів і фахівців, які працюють з дітьми, може виникнути багато запитань щодо організації перехідного періоду, оскільки вони починають ретельніше обмірковувати власні дії щодо підтримки дитини під час здійснення переходу до дитячого садка.

Серед можливих запитань найпоширенішими є такі:

- Що має робити центр раннього втручання, щоб підтримати дітей у період переходу до дитячого садка?
- Що має робити дитячий садок і яку роль він має відіграти в організації перехідного періоду?
- Що має робити дитячий садок, щоб краще допомогти дитині звикнути до нового оточення, познайомитися з іншими дітьми?
- Як можна підтримати та залучити сім'ї?
- Які ресурси знадобляться дитині?
- Як організувати плавний перехід до дитячого садка дітей з особливими потребами?
- Чи потрібно організувати для вихователів додаткове навчання?
- Які запитання повинні поставити і які додаткові заходи повинні ініціювати центри раннього втручання для підтримки соціального та емоційного переходу дітей до дитячого садка?

Цей посібник містить інформацію, яка може допомогти відповісти на багато із зазначених вище запитань.

Планування та виконання програми переходу, у якій чітко розподілені обов'язки і задокументовані кроки, яких усі повинні ретельно дотримуватися, забезпечує відчуття належної підтримки у педагогів, батьків і дітей.

У посібнику представлено досвід організації та реалізації програми переходу, отриманий у співпраці команд раннього втручання, батьків, представників закладів дошкільної освіти, управлінців, експертів Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

² Постанова КМУ № 530 від 29.07.2015 «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад».

³ Постанова КМУ № 530 від 10.04.2019 «Про затвердження Порядку діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти».

Багато рекомендацій, запропонованих у цьому посібнику, були ви-пробувані на практиці центрами раннього втручання і дошкільними установами — учасниками проекту, що реалізовувався протягом 2017–2020 років Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Благодійним фондом «Інститут раннього втручання» (м. Харків) та Реабілітаційним центром «Джерело» (м. Львів) за під-тримки програми «Раннє дитинство» Фонду відкритого суспільства (Лондон) і Міністерства освіти і науки України.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ Перший розділ посібника містить інформацію, засновану на дослідженні, про основні принципи перехідного періоду, результати і показники успішного перехідного періоду та про те, що можуть відчувати батьки, діти й педагоги під час перехідного періоду.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ Другий розділ описує перехідну програму як завершальний етап раннього втручання, охоплюючи принципи послуг раннього втручання, етапи планування програми переходу та деякі тематичні дослідження, засновані на практичному досвіді.

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ Третій розділ присвячено ролі дошкільного закладу в плануванні та реалізації перехідної програми. У ньому визначено ключових партнерів у цьому процесі, етапи планування, роль сім'ї під час перехідного періоду, роль спостережень у забезпеченні успішного переходу.

Крім того, у посібнику вміщено документи та інформацію, які повинні бути надані дошкільним установам центрами раннього втручання для забезпечення плавного переходу кожної дитини, а також запропоновано можливий зміст індивідуального пакета переходу для кожної дитини.

Посібник містить додатки з прикладами успішного переходу від послуг раннього втручання до дошкільних освітніх закладів, дитячі портфоліо та плани програм переходу, розроблені дошкільними закладами і центрами раннього розвитку — учасниками проекту.

Це видання буде цікавим для керівництва та фахівців центрів раннього втручання і закладів дошкільної освіти; батьків; фахівців команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; представників управлінь освіти і науки; інших зацікавлених осіб.